

JUHLAJULKAISU

SIMO ZITTING

1915 · 14/2 · 1985

SUOMALAINEN LAKIMIESYHDISTYS

Vammala 1985. Vammalan Kirjapaino Oy.

ISSN 0356-7222

ISBN 951-855-076-X

ISBN 978-951-855-870-8 (PDF)

Oikeudellisen käsitteenmuodostuksen ongelmia

Näkökohtia soveltamistilannesysteemin ja normatiivisen systeemin suhteesta

1. Käytännöllinen ja teoreettinen lainoppi

Suomalaisessa siviilioikeudessa on toisen maailmansodan jälkeisistä vuosista alkaen tapahtunut vähittäinen mutta selvä ajattelutapojen yleinen muutos.¹ Perinteinen käsitelainopillisesti suuntautunut tarkastelu on saanut väistyä paremmin ajan vaatimuksia vastaavien lähestymistapojen tieltä. Karkein vedoin voi erottaa ainakin kaksi päälinjaa. Yhtäältä on keskitytty käytännönläheisten soveltamistilanteiden ratkaisuun ja näiden ratkaisujen perustelemiseen. Tätä tarkoittaen voinee puhua *käytännöllisestä* lainopista. Huomionarvoista siinä on tuomioistuinratkaisujen ja erilaisten reaalisten näkökohtien vahvistunut oikeuslähdearvo. Tässä suhteessa käytännöllinen lainoppi on asettautunut osin samoille linjoille kuin Ruotissa pitkään lähes valtavirtauksena ollut praktisia näkökohtia (yli)korostava oikeudellinen tutkimus. Toiselle siviilioikeutemme suuntaukselle – sikäli kuin siitä yleisenä suuntauksena voi puhua – on ollut ominaista huomion kiinnittäminen käsitteisiin ja käsitteiden käyttöön. Tämä ajattelumalli löi itsensä vähitellen lävitse 1950-luvulta lähtien. Kirjallisuudessa on analyttisen oikeustieteen tuottamaa tutkimusta nimitetty *teoreettiseksi* lainopiksi.² Sen avainhahmo on, ilman vähintäkään epäilystä, ollut *Simo Zitting*. Hänen suorittamansa varallisuus oikeuden, erityisesti esineoikeuden peruskäsitteiden erittely on vuosien mittaan muodostunut osaksi jokapäiväistä siviilioikeudellista ajattelua. Teoreettisena esiin murtautunut lainoppi

¹ Ks. tästä muutoksesta yleisesti Aarnio, Aulis, *The Development of Legal Theory and Philosophy of Law in Finland. Philosophical Perspectives in Jurisprudence*. 1983 s. 20 ss.

² Aarnio, Mitä lainoppi on? 1978 s. 97 ss.

on muuntunut – lakimiesten sitä aina oivaltamatta – käyttöjuridiikan työvälineeksi.

Pitkän tauon jälkeen Simo Zitting on aivan äskettäin palannut teoreettisen lainopin perusongelmien äärelle.³ Ja tehnyt sen paitsi kiinnostavalla myös syvällisellä tavalla. Tämä antaa aiheen kosketella esillä olevassa yhteydessä muutamia oikeudelliseen käsitteenmuodostukseen liittyviä teoreettisluontoisia pulmia. Niiden jäsentämiseksi johdathan lukijan ensinnä lyhyesti Simo Zittingin ajatusten perusteisiin.

Zittingin mukaan lainoppi tähtää käytännön päämääriin. Tätä tavoitetta toteuttaessaan lainoppi selventää ja systematisoi oikeussäännöksiä.⁴ Varsinkaan selventämistehtäväänsä täyttäessään lainoppi ei voi välttyä arvostuksilta. Tämä liittyy käytännön tarpeiden synnyttämään vaatimukseen tuottaa perusteltuja kannanottoja silloinkin, kun valittavana on useampia kuin yksi tulkintamahdollisuus.⁵ Vastapainoksi lainopissakin harjoitetaan puhdasta teoreettista tutkimusta. Juuri tähän nivoutuu analyyttisen oikeustieteen lähtökohta. Mitä on oikeustieteen »metodinen puhtaus»?

Yleisesti ottaen asian ydin on Zittingin itsensä kirjaamassa vaatimuksessa, ettei oikeudellisiin käsitteisiin tule sisällyttää vierasta ainesta, jollaista ovat faktiset luonnonilmiöt, sosiaalinen ja taloudellinen intressi ja – epäilemättä – arvostukset.⁶ Vieraan aineksen eliminoimiseksi analyyttinen suuntaus kohdisti huomionsa kielenkäyttöön »ajatusten ilmaisukeinona samoin kuin tieteen muodolliseen apparatuuriin».⁷ Oikeusajattelussa tämä merkitsi tavallaan oikeusfilosofian siirtämistä lainopin tasolle. Huomion kohteeksi tuli *oikeustieteen kieli*.

Kohdevalinnalla katsottiin olevan tärkeä merkitys paitsi tieteelliselle tutkimukselle myös käytännön ratkaisutoiminnalle. Käytetäänhän kummassakin kielen avulla ilmaistuja käsitteitä. Kun siviilioikeudellinen tutkimus oli ollut, Zittingin sanoja lainatakseeni, »voimakkaasti systemisidonnaista» ja pandektioikeudellista perua, oli ratkaisujen *johtaminen* laajasisältöisistä yleiskäsitteistä hyväksytty päättämisen tapa.

³ Zitting, Simo, Systematisoinnista silmälläpitäen siviililain normien soveltamista. LM 1983 s. 543 ss.

⁴ Zitting, Teoreettisen tutkimuksen merkityksestä juridiikalle. LM 1960 s. 861.

⁵ Ks. tästä esimerkiksi Aarnio, Oikeussäännösten tulkinnasta. 1982 s. 109 ss.

⁶ Zitting, »Puhtaan» oikeudellisen ajattelun vaatimuksesta käytännössä. Ilmari Caseliuksen ja Aarne Rekolan juhlaulkaisu 1963 s. 284.

⁷ Zitting, LM 1960 s. 862. Oikeustieteen »puhtauden» korostuksessa voi jäljittää Hans Kelsenin oikeusajattelun vaikutuksia. Kelsen tähdensi erityisesti sitä, että oikeusnormit ja oikeudelliset käsitteet kuuluvat pitämisen maailmaan ja ovat vailla kaikkia empiirisiä ja arvostavia aineksia. Juuri tällä perusteella hän teki pesäeron mm. sosiologiaan ja luonnonoikeuteen.

Ks. Kelsen, Puhdas oikeusoppi (suom.). 1968 s. 78 ss.

Analyyttinen oikeustiede pyrki osoittamaan ne vaarat, joita sisältyy käsitteistä päättämiseen ja siihen, että ratkaisut perustellaan viittaamalla *vain* systeemiin.⁸

Käsitteellinen epätasällisyys voidaan poistaa analysoimalla laajat ja komplisoidut oikeudelliset käsitteet yksinkertaisemmiksi ja täsmällisemmin määritellyiksi käsitteiksi.⁹ Näin voidaan laskeutua yleiskäsitteiden tasolta välittömästi *normien tasolle*. Samalla saadaan välitöntä tietoa oikeusjärjestyksen sisällöstä, välitöntä siinä mielessä, että sitä eivät »vääristä» laajasisältöisistä käsitteistä tehdyt harhaanjohtavat päätelmät. Tällä tiedolla on merkitystä yhtä hyvin tutkijalle, soveltavalle viranomaiselle kuin tavalliselle kansalaisellekin.¹⁰

Eräs kielianalyysin tärkeitä apuvälineitä on ollut normiteoreettinen tarkastelu, erityisesti normin *oikeustosiasekuvauksen ja oikeusseuraamuskuvausten erottaminen toisistaan*. Zitting viittaakin skandinaaviseen keskusteluun, jossa normeja tarkasteltiin erikseen oikeustosiain ja oikeusseuraamusten kannalta.¹¹ Itse normitarkasteluissa keskeistä osaa ovat näytelleet jako käyttäytymis- ja kompetenssinormeihin sekä primaari- ja sekundaarinormin välillä tehty ero.¹² Primaarinormi asettaa käyttäytymisvaatimuksen (se on »varsinainen» käyttäytymisnormi), kun taas sekundaarinormi ilmaisee sanktion. Siviilioikeuden kannalta ensisijaisen tärkeitä ovat — Zittingin mukaan — primaarinormin ilmaiseman käyttäytymisvaatimuksen sisältö, toisin sanoen seuraamusten *soveltamisalan* määrittäminen. Toisen pääkohteen muodostavat kompetenssikysymykset, jotka tässä jätetään tarkastelun ulkopuolelle.¹³

Soveltamisalan yksilöimiseksi on suoritettava *soveltamistilanteiden* analyysi. Siinä analyttinen suuntaus on käyttänyt hyväkseen ns. henkiosuhde-erottelua. Oikeudellinen suhde voi vallita ainoastaan henkilöiden, ei esimerkiksi henkilön ja esineen välillä. Osaksi juuri sitä tarkoittaa käsitteellinen puhtaus. Oikeudelliset käsitteet kuuluvat normien

⁸ Zitting, LM 1983 s. 543. Tätä voidaan pitää melko tyypillisenä esimerkkinä analyttisen oikeustieteen harjoittamasta perinteisen juridisen päättelyn kritiikistä. Ks. siitä myös esimerkiksi Vuorio, Jorma, Oikeustoimesta funktio- ja substanssikäsitteenä. LM 1956 s. 444 ss.

⁹ Zitting, LM 1960 s. 863 ss. sekä sama, LM 1983 s. 544.

¹⁰ Zitting, LM 1983 s. 550.

¹¹ Ks. siitä esimerkiksi Ross, Alf, Om ret og retfaerdighed. 1953 s. 183 ss. sekä Ekelöf, Per Olof, Är den juridiska doktrinen en teknik eller en vetenskap. 1951. Zitting itse on kosketellut ongelmaa huomion arvoisella tavalla artikkelissaan »Omistajan oikeuksista ja velvollisuuksista». I—II. LM 1952 s. 378 ss. ja s. 501 ss.

¹² Ks. näistä erotteluista Zitting, LM 1952 I s. 383 ss.

¹³ Ks. mitä Zitting kirjoittaa asiasta aivan tuoreessa artikkelissaan »Siviilinnormin käytöstä ratkaisutoiminnassa». LM 1984 s. 499 ss.

maailmaan ja sääntelevät ihmisten välisiä relaatioita. Tällä tavoin esimerkiksi omistajan asema voidaan hajotella yhtäältä omistajan primaari- eli hallintaoikeuteen, omistajan kompetenssiin sekä dynaamiseen suojaan.¹⁴

Olennaista on kuitenkin se, että koko jäsenitys *perustuu* soveltamistilanteiden erittelyyn ja systematisointiin. Kutakin soveltamistilannetyyppiä vastaa määrätty menettelytapasääntö, toisin sanoen käyttäytymisvaatimus. Sen jälkeen kun tyyppitilanteet on soveltamista varten yksilöity, voidaan täsmentää, millainen käyttäytymisvaatimus liittyy mihinkin tyyppitilanteeseen. Esimerkkeinä tyyppitilanteista ovat ostajan ja myyjän välinen inter partes-suhde, ostajan suhde myyjän velkojiin sekä ostajan suhde myyjän seuraajaan. Jokaiseen tilanteeseen liittyy erilainen oikeudellinen seuraamus. Tällä tavoin siis soveltamistilanneanalyysi ja siihen pohjautuva systeemi antaa tietoa siitä, miten määrättyssä tilanteessa pitää menetellä.

Zitting nimittää näin muodostuvaa systeemiä *soveltamistilannesysteemiksi*. Verratessaan sitä perinteiseen tapaan hän toteaa, että yleensä systematisointi on tapahtunut ikäänkuin seuraamusten näkökulmasta. Tällaista systeemiä Zitting kutsuu *normatiiviseksi* systeemiksi, »jolle on ominaista, että tapauksen ja ratkaisun välillä vallitsee normatiivinen korrelaatio.»¹⁵ Soveltamistilannesysteemi ei ole Zittingin käsityksen mukaan normatiivinen sanotussa merkityksessä. Kantaansa Zitting perustelee viittaamalla eräässä yhteydessä esittämääni systematisointiluonnehdintaan. Sen mukaan normatiivinen on sellainen systeemi, jolla on *Carlos Alchourrónin* ja *Eugenio Bulyginin* tarkoittamia normatiivisia seuraamuksia.¹⁶

Zitting näyttää ajattelevan, että viimeksi mainittu, so. normatiivinen systeemi painottaa nimenomaan oikeusseuraamuksia, kun taas soveltamistilannesysteemi pohjautuu lähtökohtaisesti oikeustosiasiakuvausten erittelyyn. Tällainen ero vallitseekin, jos normatiivinen systeemi todella rakennetaan oikeusseuraamusten varaan. Sen sijaan Zittingin viittaus ei täysin yksiselitteisesti osoita hänen ajatustapansa eroa Alchourrónin ja Bulyginin käsitykseen. Ero ei, sikäli kuin ymmärrän, ole niinkään siinä, että toisessa painotetaan oikeustosiasiakuvausta, toisessa taas oikeusseuraamusten kuvausta. Molempia voitaneen tässä katsannossa nimittää soveltamistilannesysteemeiksi. Sitä vastoin näiden kahden lähestymistavan välillä on myös tärkeä ero. *Systematisoin-*

¹⁴ Zitting, Omistajanvaihdoksesta silmälläpitäen erityisesti lainhuudatuksen vaikutuksia. 1951 erit. s. 25 ss.

¹⁵ Ks. Aarnio, Laki, teko ja tavoite 1975 s. 270 ja s. 277.

¹⁶ Aarnio, Laki, teko ja tavoite s. 271 (ks. myös av. 83).

nista puhutaan niissä eri merkityksissä. Niin ikään eroa on siinä, että Alchourrónin ja Bulyginin ajatustapa on vahvemmin deduktiivisuutta painottava kuin Zittingin edustama käsitys.

Pyrin seuraavassa lyhyesti luonnehtimaan edellä kuvattuja eroja ja yhtäläisyyksiä. Tarkoitukseni on näin saada esiin joitakin teoreettiselta kannalta olennaisia piirteitä siitä tavasta, jolla analyyttinen siviilioikeus on Suomessa suhtautunut oikeudelliseen käsitteenmuodostukseen.

2. Normatiivisen systeemin käsite

Alchourrónin ja Bulyginin esitykselle on luonteenomaista, että he käyttävät käsitteitä loogikoille ominaisella täsmällisyydellä. Seuraavaan on poimittu joukko sellaisia käsitteitä, jotka auttavat tulkitsemaan soveltamistilannesysteemin ja normatiivisen systeemin välistä suhdetta.¹⁷

UD (Universe of Discourse)

UD on niiden asiantilojen tai tilanteiden joukko, joka määrittää ratkaisua kaipaavat ongelmat. Esimerkkinä voidaan mainita tilanne, jossa henkilö A on luovuttanut henkilölle B kolmannen omistaman esineen.

UC (Universe of Cases)

Yksittäinen tapaus (case) määrittyy edellä viitatussa asiayhteydessä tiettyjen kriteerien eli ominaisuuksien (properties) perusteella. Olkoot nuo ominaisuudet F, G ja H. Sen mukaan vallitseeko jokin ominaisuus (esim. F) tai ei, saadaan 2ⁿ erilaista ominaisuusyhdistelmää. Jokainen niistä kuvaa yhden tapauksen. Taulukkomuodossa Alchourrón ja Bulygin esittävät tapausten joukon (UC) seuraavasti:

		UP (Universe of Properties)		
		F	G	H
UC	1	+	+	+
	2	–	+	+
	3	+	–	+
	4	–	–	+
	5	+	+	–
	6	–	+	–
	7	+	–	–
	8	–	–	–

Taulukossa »+» = ominaisuuden olemassa olo ja »–» = sen puuttuminen.

¹⁷ Alchourrón, Carlos–Bulygin, Eugenio, Normative Systems. 1971 s. 9 ss.

UA (Universe of Actions)

Sen jälkeen, kun harkintauniversumin puitteissa on osoitettu kysymykseen tulevat tapaukset, on luonnollista kysyä, miten asianomaisessa tapauksessa on toimittava. Toisin sanoen, onko jokin teko pakollinen, kielletty vai sallittu. UA koostuu tällaisista teoista. Niitä voidaan yleisesti merkitä kirjaimella R (esimerkissä: omaisuuden palautus oikealle omistajalle).

R on Alchourrónin ja Bulyginin käsitteistössä ns. deonttinen sisältö (deontic content). Pakollisuus, kiellettyisyys ja sallittuus ilmaisevat teon deonttinen luonteen (deontic character). Jos O = pakollisuus, Ph = kiellettyisyys ja P = sallittuus, saadaan tekojen luokka muodostettua symboleilla OR, PhR ja PR.

UR max (min)

Ratkaisu (solution) on juuri deonttisella luonteella varustettu teko, joka liittyy korrelaattina tiettyyn tapaukseen, esimerkiksi OR (esine on palautettava).

US max ja US min osoittavat maksimaalisen tai minimaalisen ratkaisujen joukon annettuihin tapauksiin nähden.

Näiden taustakäsitteiden varassa voidaan luonnehtia myös käsitettä normatiivinen systeemi. Koska sillä on Alchourrónin ja Bulyginin käsitteistössä aivan määrätty sisältö, on ensin tutustuttava muutamiin systeemiominaisuuksiin valaiseviin apukäsitteisiin.¹⁸ Oletetaan, että on annettuna lausejoukko (a). Tämän lausejoukon (a) *deduktiivinen korrelaatti* on jokainen sellainen järjestetty lausepari (esim. p ja q), joista jälkimmäinen (q) seuraa ensimmäisestä (p) *deduktiivisesti*, kun p yhdistetään lausejoukkoon a. Kun deduktiivinen korrelaatio lausejoukosta a on sellainen, että ensimmäinen kahdesta lauseparin elementistä (p) on *tapaus* ja jälkimmäinen (q) on *ratkaisu*, nimittävät Alchourrón ja Bulygin korrelaattia *normatiiviseksi*. Jos nyt lausejoukko a:n deduktiivisten korrelaattien joukossa on ainakin jokin normatiivinen korrelaatti, on lausejoukko a:lla *normatiivisia seuraamuksia*.

Tämän perusteella on yksinkertaista määritellä normatiivisen systeemin käsite.¹⁹ Se on yksinkertaisesti lausejoukko, jolla on ainakin jokin normatiivinen seuraamus. Asiaa hieman pelkistäen voisi myös sanoa, että normatiivinen systeemi on Alchourrónin ja Bulyginin tarkoittamassa mielessä sellainen lausejoukko, josta voidaan *deduktiivisesti* johtaa ratkaisuja (solutions) tapauksiin (cases). Tässä mielessä normatiivinen systeemi on siis aina deduktiivinen systeemi, ja (jos tai kun) peruslauseet on lyöty lukkoon, normatiivinen systeemi on aina myös aksiomaattinen järjestelmä.

¹⁸ Alchourrón–Bulygin, mt. s. 54–58.

¹⁹ Alchourrón–Bulygin, mt. s. 55.

Ratkaisu (esimerkiksi S_i) voi seurata deduktiivisesti tapauksesta (esimerkiksi C_i), jos ja vain jos voidaan osoittaa *ehdollinen lause* (esimerkiksi »Jos C_i , niin S_i »), joka muodostaa sillan tapauksen ja ratkaisun välille.²⁰ Tällaiset ehdolliset lauseet voidaan saada, Alchourrón ja Bulygin esittävät, lakitekstistä, tuomioistuinratkaisusta tai muusta virallisaineistosta. Siitä riippumatta, miten ne on muodostettu, juuri ehtolauseiden joukko (a) muodostaa *systeemiperustan*.

Alchourrón ja Bulygin luonnehtivat systeemiperustan muodostamista kaksivaiheisena prosessina, jossa ensiksi määritetään kysymykseen tulevien tapausten joukko (UC) ja kysymykseen tulevien ratkaisujen joukko (US). Toisessa vaiheessa johdetaan deduktiivisesti ratkaisut tapausjoukkoon UC kuuluvien tapauksiin. Tällöin on saatu selville systeemin kaikki (mahdolliset) normatiiviset seuraamukset.²¹

Systematisointi on Alchourrónin ja Bulyginin käsitteistössä systeemiperustan uudelleenmuotoilua eli reformulointia. Alkuperäinen systeemiperusta *korvataan* tällöin toisella, johon sisältyy korkeampaa yleisyystasoa olevia käsitteitä (termejä).²² Systeemin havainnollisuutta ja selkeyttä voidaan näin parantaa. Systematisointi ei kuitenkaan saa muuttaa systeemin sisältöä. Toisin sanoen: uuden ja vanhan systeemin normatiivisten seurausten on oltava samat. Alchourrón ja Bulygin ilmaisevat tämän toteamalla, että systeemien tulee olla *identtiset*.²³

Kaiken kaikkiaan systeemin muodostaminen (formulointi) ja systematisointi (systeemin reformulointi) ovat läpikotaisin rationaalisia toimia. Ainoat hyväksytyt päättelysäännöt ovat logiikan pelisääntöjä.

3. Systeemin deduktiivisuudesta

Zitting kohdistaa tarkastelunsa erityisesti siviilioikeudellisiin primaarinormeihin. Teen saman rajoituksen ja tyydyn vain viittaamaan sekundaarinormien ongelmaan. Zitting itse kirjoittaa: »oikeustosisekastossa kuvataan tietäntyyppinen käyttäytymistilanne ja oikeusseu-

²⁰ Systeemiperustaan kuuluvaa ehtolauseetta Alchourrón ja Bulygin nimittävät *normiksi*. Ks. mt. s. 15. Tässä suhteessa heidän kantansa poikkeaa tavanomaisesta oikeusteoreettisesta kielenkäytöstä, jonka mukaan normi on kylläkin »ehdollinen», mutta muotoa: $F \text{ O(G)}$ eli »Jos vallitsee F , niin pitää toimia tavalla G ».

$G. H. von Wright$ on nimittänyt Alchourrónin ja Bulyginin ehtolauseetta hypoteettiseksi normiksi erotuksena kategorisesta normista. Ks. *Norm and Action*. 1963 Luvut VIII ja IX. Alchourrónin ja Bulyginin käsitteistössä kategorinen normi olisi ratkaisuelementtiin kuuluva käyttäytymismalli (esimerkiksi OR).

²¹ *Alchourrón–Bulygin*, mt. s. 72 ss.

²² *Alchourrón–Bulygin*, mt. s. 71.

²³ *Alchourrón–Bulygin*, mt. s. 78 ss.

raamus ilmaisee käyttäytymismallin». ²⁴ Esimerkiksi: tosiasiakuvaussessa osoitetaan velaksiannon tunnusmerkit, kun taas käyttäytymismalli ilmaisee maksuvelvoitteen. Käyttäytymistilanne on, kuten Zitting toteaa, toiselta kannalta katsottuna soveltamistilanne. Systematisointi keskittyy siis normin oikeustosiasiakuvaussuon eli *soveltamistilanteiden* erittelyyn tyyppitasolla. Tämän erittelyn tulos määrää systematisointitavan.

Normatiivisessa systeemissä, Alchourrónin ja Bulyginin käsitteistöä käytettäessä, on avainasemassa tapausten joukon (UC) ja ratkaisujen joukon (US) määrittäminen. Kun systeemiperusta – tarkemmin sanoen: siihen kuuluvat ehtolauseet – on saatu selville johdetaan perustasta kaikki normatiiviset seuraamukset. Systematisointi on kolmas ja viimeinen vaihe tässä prosessissa. Tapaus–ratkaisu-korrelaatiot »niputetaan» uudella tavalla kuitenkin niin, ettei systeemin normatiivinen sisältö muutu.

Mikään ei estä, etteikö myös normatiivisessa systeemissä itse systeemin rakentaminen voisi perustua *tapausten* erittelyn varaan. Tapaukset määrittyvät, kuten muistamme, tiettyjen ominaisuuksien (properties) mukaan. Tapaukset voidaan systematisointivaiheessa jäsentää ominaisuusyhdistelmien mukaan. Olennaista on ainoastaan se, ettei systeemin normatiivinen sisältö saa muuttua. Systematisointi on vain »saman asian sanomista uusin sanoin».

Toisaalta on syytä korostaa, että myös soveltamistilannesysteemi *merkitsee* paitsi käyttäytymistilanteiden myös käyttäytymismallien jäsentämistä. Tiettyyn käyttäytymismalliin (esimerkiksi velaksiantoon) liittyy aina määrätty käyttäytymisvaatimus (esimerkissä: maksuvelvoite). Soveltamistilannesysteemi tuottaa siis tuloksenaan käsitteistön, jonka avulla voidaan järjestää oikeussäännöksiä. Tässä katsannossa soveltamistilannesysteemi ei eroa Alchourrónin ja Bulyginin esittelemästä normatiivisesta systeemistä. Kummassakin on kysymys viimekätisesti tapausten joukon (UC) ja ratkaisujen joukon (US) välisen *suhteen* selvittämisestä.

Eräässä tärkeässä suhteessa analyttisen siviilioikeuden käyttämä systematisoinnin käsite kuitenkin eroaa, kuten edellä on ollut puhetta, siitä systematisointikäsitteestä, jota Alchourrón ja Bulygin käyttävät. Merkitseu yksinkertaisuuden vuoksi soveltamistilannesysteemiä (systematisointia) kirjaimin StS ja normatiivista systeemiä (Alchourrón ja Bulygin) kirjaimin NtS.

Analyttinen siviilioikeustiede on voimakkaasti korostanut, ettei

²⁴ Zitting, LM 1983 s. 550.

käsitteistä voida *deduktiivisesti* johtaa ratkaisuja yksittäisiin tulkinta-ongelmiin. StS on ainoastaan kehikko. Niinpä »omistajan oikeusaseman systematisointi henkilösuhteiden verkoksi ei väitä mitään siitä, miten jokin henkilösuhde on ratkaistava».²⁵ Asiaa voidaan valaista esimerkin avulla. Otan sen pätemättömyysopista, jonka selkiyttämisesä Simo Zittingillä on niin ikään ollut tärkeä asema. Nimitän perinteistä pätemättömyysoppia teoria T_1 :ksi, ja analyyttistä pätemättömyysoppia teoria T_2 :ksi.²⁶

Esimerkki

T_1 : Pätemättömyysilanteet jaetaan kahteen luokkaan: mitättömyyteen ja moitteenvaraisuuteen. Luokat ovat toisensa poisulkevat. Mitätön oikeustoimi on samaa kuin nulliteetti.

T_2 : Pätemättömyysilanteet jaetaan kolmeen alaluokkaan, johon kuhunkin kuuluu kaksi kategoriaa. Pätemättömyys voi olla:

1. Absoluuttista tai relatiivista (kaikkiin tai vain määrättyyn tahoon vaikuttavaa).
2. Lopullista taikka korjauskelpoista (korjaavana tekijänä esimerkiksi ajan kuluminen tai hyväksyminen).
3. Itsestään vaikuttavaa tai reaktiota edellyttävää (jolloin itsestään vaikuttava pätemättömyys otetaan huomioon *ex officio* ja reaktio voi olla moitetta, väitettä, reklamaatiota tai jokin muu reaktiotapa).

Esimerkistä havaitaan, että mitättömyys ja moitteenvaraisuus eivät teoria T_2 :n kriteerien nojalla ole yhteismitallisia. Moitteenvaraisuus on yksi reaktiota edellyttävän pätemättömyyden alalaji, kun taas mitättömyys on (usein) absoluuttista, lopullista ja itsestään vaikuttavaa pätemättömyyttä.

Kehittelemättä esimerkkiä itse pätemättömyysopin kannalta tämän pitemmälle voi todeta, että siitä paljastuu kaksi olennaista asiaa. *Ensinnäkin* uusien teoreettisten termien käyttöön ottaminen *muuttaa* tietomme oikeusjärjestyksen sisällöstä. Teoria T_2 mahdollistaa sellaisen, eriteltyjen ja täsmällisten kysymysten asettamisen, johon teoria T_1 :n pohjalta ei ole mahdollista. Teoria T_1 :n käsitteistössä ei yksinkertaisesti ole olemassa tiettyjä kysymyksiä, jotka kuuluvat luonnostaan T_2 :n käsitteistön piiriin. Analyyttinen siviilioikeustiede on tässä tärkeässä mielessä tuottanut *uutta tietoa*. Teoria T_2 :n käyttöön ottaminen ei siis ole ollut pelkästään »saman sanomista uusin sanoin». Eli: käyttäytymistilanne-erittelyn varaan rakentuva StS *ei ole systematisointi* NtS:n merkityksessä.

²⁵ Ks. Zitting, LM 1983 s. 554.

²⁶ Mainittakoon tässä, että perinteistä pätemättömyysoppia on Suomessa merkittävästi kehittänyt analyyttiseen suuntaan myös P. J. Muukkonen teoksessaan Muotosäännökset. 1958 erityisesti s. 107 ss.

Yhtä tärkeää on panna merkille, että teoria T_2 :sta ei voida johtaa *deduktiivisesti* vastauksia yksittäisiin tulkintaongelmiin. T_2 ei sano mitään siitä, millä tavalla määrätty (esimerkiksi A:n ja B:n välinen) oikeustoimi on pätemättömyysopillisesti *tulkittava*. Teoria T_2 ilmoittaa ainoastaan sen, millä tavalla on *kysyttävä*, jotta soveltamistilannetta olisi mahdollista lähestyä eritellyn käsitteistön avulla. Itse ongelman ratkaisu riippuu käytössä olevista oikeuslähteistä, oikeudellisista tulkintasäännöistä, arvostuksista yms. normaalista tulkinta-aineistosta. Teoria T_2 ainoastaan *avaa tulkintatilanteen*.²⁷ Tätä ja nimenomaan tätä analyttinen suuntaus on painottanut puhuessaan siitä, että käsitteistä ei saa johtaa tulkintoja ja että pelkästään systeemiin viittaamalla ei voida perustella jotakin tulkintaa.

Teoria T_2 eräänä StS:n muotona rinnastuu Alchourrónin ja Bulyginin käsitystavassa *systeemiperustan yksilöintiin*. Kuten muistamme, yksilöidään systeemiperustan muodostava lausejoukko kahdessa vaiheessa. Ensiksi määritetään tapausten joukko (UC) ja ratkaisujen joukko (US). Seuraava askel on johtaa (loogisia päättelysääntöjä käyttäen) normatiiviset seuraukset, jolloin saadaan tietää, mitkä ratkaisut systeemi liittää mihinkin tapaukseen. Eräässä mielessä saadaan siis selville mahdollisten ratkaisujen joukko mahdollisiin tapauksiin nähden. Systematisointi seuraa vasta tämän jälkeen. Se on systeemin uudelleen muotoilua (reformulointia) identtisyysvaatimuksesta kiinnipitäen.

Lienee syytä korostaa, että StS:ssa ei siis johdeta *yksilöityjä tulkintatuloksia* systeeminperustaa hahmottavista tapausjoukosta ja ratkaisujoukosta. Niistä voidaan johtaa vain *ratkaisuvaihtoehtoja*. Esimerkiksi teoria T_2 antaa tietyt pätemättömyystilanteiden ratkaisumahdollisuudet. Sen sijaan Alchourrón ja Bulygin eivät näytä kiinnittävän erityistä huomiota *teoreettisten termien* (käsitteiden) systeemiperustaa muotoavaan vaikutukseen. Mahdollisia ratkaisuja ei saada »suoraan» laista tai muusta virallisaineistosta. Tuo materiaali on ymmärrettävä ja se voidaan ymmärtää, kun se suodatetaan jonkin systematiikan lävitse. Tällainen systematiikka on StS. Systeemin sisältö (systeemiperusta) riippuu toisin sanoen käytetyistä, osin juuri teoreettisista käsitteistä, esimerkiksi käsitteistöstä T_1 ja T_2 . Alchourrón ja Bulygin luovat sen mielikuvan kuin systeemin sisältö voitaisiin tässä mielessä yksilöidä »teoriavapaasti». Niin ei ole asian laita. Ja mikä tärkeintä, *lainopillisessa käytännössä* systematisointi normaalisti tarkoittaa juuri käsitteenmuodostusta StS:n osoittamassa merkityksessä. Alchourrónin ja Bulyginin

²⁷ Ks. tältä kannalta Wikström, Kauko, Oikeuskäytännön tulkinnasta. 1979 s. 214.

mainitsemaa »systematisointia» ei analyttinen siviilioikeustiede ole käsittääkseni paljonkaan harrastanut. Mielenkiinto on ollut yritykses-
sä saada *normeista* (systeemiperustasta tässä merkityksessä) aikai-
sempaa tarkempi kuva. Samalla se on tiennyt, kuten edellä esitettiin,
muuttunutta käsitystä oikeusjärjestyksen sisällöstä.

Zittingin edustaman käsityksen (StS) sekä Alchourrónin ja Bulyginin
puolustaman kannan (NtS) välistä suhdetta voinee edellä esitetyn
perusteella luonnehtia seuraavaan tapaan:

StS	NtS
StS { (a) Soveltamistilanteiden erittely = systematisointi (b) Lainopillinen tulkinta	(a) UC:n ja US:n identifiointi (b) Normatiivisten seuraus- ten johtaminen
Systeemiperusta	Systeemiperusta
	↓ Systematisointi (reformulointi)

4. Systematisoinnin (StS) ja oikeudellisen tulkinnan vuorovaikutuksesta

Luontainen lainopilliseen käytäntöön pohjaava intuitio sanoo, että
aidon teoreettisen ongelman muodostaa nimenomaan Zittingin hah-
mottelema soveltamistilannesysteemi. Siihen pelkistyy lainopillisen sys-
tematisoinnin keskeisongelma: uusien teoreettisten termien vaikutus
oikeudelliseen tietoon. Systematisointi Alchourrónin ja Bulyginin tar-
koittamassa merkityksessä ei tutkimuskäytäntöä ajatellen ole erityinen
pulma. Tutkijat myöntävätkin, että heidän systeemikäsityksensä (NtS)
on yksinomaan rationaalisen oikeudellisen tutkimuksen malli.²⁸ Ideaali
siitä, miten yksinomaan logiikan päättelysääntöihin nojautuva tutkija
toimii. Tässä suhteessa analyttisen siviilioikeustieteen systematisoin-
tiajattelu on olennaisesti maanläheisempää.

Toisaalta on ehkä oikein painottaa enemmän kuin analyttisessä
oikeustieteessä on yleensä tehty, systematisoinnin (StS) ja tulkinnan
vuorovaikutusta. Asialla on merkitystä myös silloin, kun puhutaan
puhtaasti oikeudellisen ajattelun vaikutuksesta taikka *puhtaasti* teoreet-
tisesta tutkimuksesta. On kiistatonta, että teoreettinen lainoppi (syste-
minrakennus) on selvimmin muiden tieteenalojen teorian muodostuk-

²⁸ Alchourrón–Bulygin, mt. s. 6.

seen verrattavaa. Se on tiedettä aivan samassa merkityksessä ja samanasteisesti kuin teoreettinen tutkimus yleensä. Jopa tutkimuksen innovaatorakenne on samantapainen kaikissa tieteissä. Mutta kuten muuallakin, myös lainopissa reaalityodellisuus määrää teorioiden sisältöä. Niitä on myös lainopissa »koeteltava». Lainopin reaalityodellisuus ei vain luonteeltaan ole samanlainen kuin esimerkiksi kokeellisissa tieteissä. Normityodellisuus on jotakin muuta kuin kokemuksen piirissä oleva reaalityodellisuus. Sen vuoksi tulosten koettelu *menetelmän* on toisenlainen kuin esimerkiksi empiirisen sosiologian tai historian tutkimuksen menetelmä. Oikeustieteessä sitä nimitetään tulkinnaksi. Tästä erosta huolimatta tulkinnan *rooli* teorianmuodostuksessa on hyvin verrattavissa kokemusaineiston rooliin (testaukseen) kokeellisissa tieteissä.²⁹ Tutkijat antavat tulkinnoillaan kuvan oikeusjärjestyksestä tulkittuna järjestelmänä. Tähän kuvaan vaikuttaa, kuten esitin, alustava systematisointipohja. Teoria lyö lukkoon puitteet kysymyksille ja vastauksille. Mutta yhtä hyvin uudet yhteiskunnalliset tarpeet saattavat synnyttää uudenlaisten tulkintojen tarvetta. Vallitseva systematisointi (StS) ei silloin kykene tarjoamaan riittäviä kehyksiä uudelle tulkintatiedon tarpeelle. Näin kävi perinteiselle omistusoikeussystematiikalle toisen maailmansodan jälkeen. Tässä mielessä mikään systematiikka ei ole ikuinen. Se ei ilmennä »asioiden luontoa» tavalla, jota ei voitaisi tai pitäisi muuttaa yhteiskunnan vaatimusten muuttuessa. Tämä ilmeinen tosiasia asettaa kiinnostavan jatkohaasteen teoreettiselle lainopille ja teoreettisen lainopin tutkimukselle eli oikeusteorialle.³⁰ Rohkenen ajatella, että silloin soveltamistilannesystematisoinnin, teoreettisen lainopin ja Simo Zittingin elämäntyön arvo suomalaiselle oikeuskulttuurille on mahdollista esittää ja ymmärtää tähänastista kokonaisvaltaisemmin. Ne ovat tämän esittämisen ja ymmärtämisen ansainneet. Aika näyttää, onko suomalaisella oikeusteorialla voimia ja edellytyksiä tällaisen uuden haasteen vastaanottamiseen.

²⁹ Ks. siitä *Aarnio*, Mitä lainoppi on? S. 93 ss.

³⁰ Esimerkkinä ajankohtaisesta tutkimusteemasta voidaan mainita ns. paradigma-tutkimus, jossa pyritään täsmentämään lainopin välttämättömiä taustaoletuksia sekä selvittämään, millä edellytyksillä lainopissa voidaan puhua muutoksesta, tiedon kasvusta tai kehityksestä. Ks. esimerkiksi *Aarnio*, *Aulis-Jääskinen*, *Niilo-Pöyhönen*, *Juha-Uusitalo*, *Jyrki*, Paradigm, Change and Progress in Legal Dogmatics. 1984 passim.